

MONOSTORI IMRE (1945) Tatabánya

MONOSTORI IMRE

A Kortárs Király István idején

1962–1963

„Délután ¼–½5 – Aczéllal beszélgetés. Elvállaltam a Kortárs szerkesztését. Előzmény: Aczél Marival beszélt korábban, célozgatott.” Ezzel a gondolatkörrrel kezdi naplóját Király István 1961. december 13-án. Majd rátér a beszélgetés fő pontjaira: Aczél megbeszélte a dolgot az illetékesekkel, szükségük van Király tudására és tekintélyére. Taktikailag pedig: az a hír járja, hogy Király dogmatikus, nem ért egyet a fő kultúrpolitikai vonallal. Ennek cáfolata s egy efféle látványos kiállítás éppen kapóra jönne most mindkét félnek. („Nyilvánvalóan élhet valami a közvéleményben, ami szerint nem értek egyet a párt kultúrpolitikájával. Ennek az érzésnek véget kell vetni. Lehetetlen számomra mint kommunista számára, hogy ilyen véleményt grasszálni engedhessek. Nem tehetek mást, mint a gyakorlattal megmutatni [az ellenkezőjét.]”) Király kicsit kéreti magát, de igent mond. Aczélnek is, meg a közbeeső többi illetékes pártembernek is. Segít a pártnak. A felelős szerkesztői megbízás számára elsősorban ezt jelenti. A párt és saját személye közötti kapcsolat erősítését. (Csak másodlagos szempontként vetődik fel egy másik közvéleménybeli „legenda”: az, hogy *tud* szerkeszteni.)

Folyóirat-szerkesztői gyakorlata valóban bőven van. 1949–50-ben, mondhatni, inkognitóban (mivel az impresszumban föl sem tüntették a nevét elsősorban Révai József neheztelése miatt), majd 1953 és 1956 között (sokáig szintén impresszum nélkül) ő szerkesztette a Csillagot, az Írószövetség irodalmi és kritikai folyóiratát, s az évtized közepétől nem is eredménytelenül. (Figyelembe veendő az is, hogy 1952 és 1956 között a friss szellemet mégiscsak az egymás után sokak által szerkesztett Új Hang jelentette.) Király (vagy Király is) számos jeles vagy hamarosan jelessé váló író, költőt közölt rendszeresen a Csillagban. (Mint például Juhász, Nagy László, Pilinszky, Csoóri, Sarkadi, Moldova, Sánta, Örkény; a derékhadbeliek vagy idősebbek közül a számára minden időben fontos Németh László, aztán Illyés, Veres, Szabó Lőrinc, Weöres, Áprily, Füst, Tamási. S jelentős irodalmi művekre is utalhatunk Király idejéből a Csillagban. Példaképpen: Déry *Talpsimogatója* (1954/4), Illyés *Dózsa*-drámája (1954/5–8), majd *A tékozló ország* Juhásztól (1954/11), a sokat hányódó, már 1953-ban elkészült *Galilei* Némethtől (1955/1). Sánta *Emberavatása* is itt jelent meg (1955/2), s itt látott napvilágot – a különben „új hangos” – fiatal Tamás Attila alapozóan fontos tanulmánya Juhász Ferenc költészetéről (1955/10). Ugyancsak Király közölte Sarkadi drámáját, a *Szeptembert* (1956/1). Ugyanebben a számban jött Karinthy Ferenc *Ezer év* című drámája. Itt, a Csillag 1956-os évfolyamában lehetett először olvasni Veres Péter *A Balogh család története* című nagyregejényének folytatásait, akárcsak a még 1950 elején betiltott *Égető Eszteréit*. Királynak a később is sokat emlegetett „minőségérzéke” tehát fontos (és egyértelműen létező) jelenség volt. (A Csillag 1956-os évfolyamának impresszumában ugyanakkor feltűnik a Király–Szabolcsi–Pándi triumvirátus, amely két év múlva már egészen más típusú pártszolgálat teljesítésében jeleskedik – Király [ezt is a *Naplóból* tudhatjuk] abszolút szellemi irányításával.)

De térjünk át a Kortárs irányításához (már túl az 1958-as, a népi írók elleni könyörtelen pártalásfoglaláson), 1962–1963-hoz. A kádári „konszolidáció” lassú kibontakozásának ideje ez. Király neve mint felelős szerkesztőé az 1962. márciusi számtól kezdve szerepel az impresszumban. Munkatársai: E. Fehér Pál (olvasószerkesztő, aki tehát mindent előre elolvas a készülő lapszámból, s aki majd jóval később a Szovjet Irodalom szerkesztőségében is közvetlen munkatársa lesz Királynak), továbbá Juhász Mária ([Váci Mihály felesége] próza), Osváth Béla (kritika), Simon István (vers). Belső munkatársak még: Tasnádi Attila és Török Endre.

A Kortárs kínálata Király szerkesztésének idején mindvégig hullámzó és eklektikus. Látszódnak persze vonulatok, kedves írók, sőt kiemelkedő művek, de látszódik a korai népfrontosság méricskélő szemlélete és gyakorlata is. Király a hezitáló fő- (vagy felelős) szerkesztők közé tartozik, most még inkább, mint a Csillag szerkesztésének idején. S van még egy konfliktusos, Királyt folyvást

nyomasztó és ingerlő helyzet a Kortárs körül: az 1961-ben létrehozott, az Illés Lajos, Pándi Pál és Váci Mihály szerkesztette Új Írás természetes mohósága és szemmel látható konkurencsi szerepe. (A kulturális politika – elsősorban Aczél György – teljes megelégedésére: példálózva lehetett rámutatni egyikük vagy másikuk erényeire, illetve fogyatékoságaikra. Király sokat szenved ettől.)

A Kortárs 1962-es évét Darvas József regényfolyama, a *Részeg eső* viszi és nyomja. A szerzői gárda tekintetében a megszokott átlagosság, a vegyes középszer a jellemző: Garai Gábor, Sipos Gyula, Váci Mihály, Simon István, Illés Béla, Baranyi Ferenc, Baráth Lajos (mint munkásíró meglepően sokszor), Galambos Lajos (Király egyik kedvence, a magánéletben is), Kónya Lajos (még mindig), Gáll István, Ladányi, Moldova. De megtalálhatóak a nagy, illetve az ígéretes nevek is: Kassák, Rónay György, Vas, Zelk, Somlyó, Benjámin, Örkény, Cseres, Takáts Gyula, Szabó Magda, Csoóri, Szakonyi, Fodor, Tornai. Király igyekszik fórummá, vitatkozó folyóirattá színesíteni s talán élesíteni is a Kortársat, szereti (vagy szeretné) a pezsgést, a hozzászólásokat, a vitákat, az elvi ütközéseket, a „polémiaikat”. A széles spektrumú kritikai rovat mellett efféle alrovatok és spontán kis blokkok jelzik ezt a törekvést: „Jegyzet”, „Disputa”, „Napló”, „Magyar valóság”, „Tükör”, „Az olvasó hangja”, „Folyóirat-szemle” stb. Ezen próbálkozások azonban nem fejlődnek ki (aligha is fejlődhetek volna) jelentős értelmiségi vitákká (talán csak a Sarkadi Imre halálát követően kibontakozó disputát – 1962 nyarán és őszén – tekinthetjük annak). Holott a szakmai háttér meglelt volna ehhez, Király többféle színezetű – ám elsősorban kommunista – irodalmárokat, esztétákat szervez a lap köré. Csak példaképpen néhány név innen is: Hermann István, Heller Ágnes, Zoltai Dénes, Köpeczi Béla, Tóth Dezső, B. Nagy László, Gyurkó László, Vajda György Mihály, Márkus István, Almási Miklós, Keresztury Dezső, Ortutay Gyula, Fehér Ferenc, Illés Endre, Nagy Péter, E Fehér Pál, Ungvári Tamás, Sötér István.

Király csak ritkán érzi jól magát szerkesztői szerepében. Többnyire akkor, ha egyik vagy másik kedves ideájába kapaszkodhat. Ha mesterségesen fűti fel önmagát. Naplójában írja 1962. június 25-én: „Ma már bele tudtam adni az elánts és lendületet. Számos emberben érlelődnek ugyanazok a szándékok. Molnár Géza járt bent: nyugtalanság, tehetetlenség nyomasztja, valamit ő is tenni szeretne. Ugyanez az érzés Simonban, Váciban – kiérlelődött bennem a szándék: meg kell csinálni a szocialista irodalom forradalmát, nagykorúsítani kell ezt az irodalmat, maga harcolja ki a világban a helyét.”

Ezzel szemben mint szerkesztő nagyon fél a Szovjetuniót bármely történelmi helyzetben érintő emberi konfliktusok, sőt még az itthoni klasszikusan sötét kommunista idők irodalmi feldolgozásaitól is. (Nem csoda, hiszen az efféle hazai szellemi világnak – legalábbis ideológiai-kultúrpolitikai vonatkozásban – ő maga is aktív szereplője volt mindvégig.) Ebből is következett, hogy 1962 tavaszán nem vállalta az egyik legmegragadóbb Lengyel József-novella, a *Kicsi, mérges öregúr* közlését (amelyet a konkurencia, Pándiék Új Írása szinte azonnal és minden gond nélkül közölt [1962/6]). (A novella egy fizikus professzor hirtelen elhurcolásáról, vallatásairól és a sorstársak iránti szép emberségéről, majd végleges eltűnéséről szól: remekmű a maga nemében.)

1962 májusában azonban történt egy jelentős irodalmi és irodalompolitikai esemény a lapban s körülötte: Németh László *Az utazás* című négyfelvonásos, kíméletlenül éles vígjátékának megjelentése. (Király a naplójában elmondja, hogy a darabot – már nemigen lepődünk meg ezen – még januárban kapta meg: nem Némethről, hanem Aczél Györgyötől.) Május 11-én a színdarabot a Katona József Színház is bemutatta. Király erősítésként (vagy gyengítésként, tompításként?) kísérelő, magyarázó tanulmányt is megjelentet a következő lapszámban. A cikk kezdő mondata: „Németh László új darabja, *Az utazás* szenzáció már pusztán írója személyénél fogva is.” És az utolsó: „Azt a bizakodást tükrözi vissza a dráma, melyet a XX. kongresszus szellemében megtisztult s a kommunizmus ígéretét magában hordó szocialista fejlődés éleszt fel ma szerte a világon.” Ez az 1961-ben keletkezett vígjáték eredetileg Németh László reflexiója az 1959 őszén (éppen Király kísérelésével) a Szovjetunióban tett többhetes látogatásának itthoni visszhangjaira és a szocializmussal kapcsolatos életérzésére. Király azonnal észrevette a nagy lehetőséget: egy nem kommunista, de sajátosan szocialista gondolkodású nagy írónk mérlegkészítési szándékát a honi szocializmus állásáról. Ám túl élesnek, veszélyesnek gondolta az első befejezés-verziót. (Naplója szerint: „A darab kitűnő. De mély bizalmatlanság benne: Németh gyanúja kísért benne: a párt csak emberként akarja használni. Kíváncsi vagyok, mit tud Aczél kezdeni vele.”) Értékelő-összefoglaló feljegyzést készít Aczél számára, segít a simításban: mindenekelőtt – személyes látogatása során – sikerült átíratnia a szerzővel a darab befejezését (akárcsak annak idején az *Égető Eszter* egyik kulcsjelenetét), amelynek

következtében a színdarab életérzés szempontjából szelídebb, megengedőbb lett. Az *utazás*ban a néven nevezett kommunista reakció által becsapott és mélyen megsértett Karádi tanár úr (Németh alteregója) kifakad a rossz közérkölc ellen. A kommunista oldal romlottsága ellen is. A színdarab eredeti – csak jóval később megjelent – befejezése keserű és vádló. Karádi tanár úr itt a következőket mondja: „Ami hátravan: a magam hasznára akarom fordítani. A szívemben ülő isten tiszteletében eltölteni. S ki tudja, tán társadalmi haszna is van... lehet annak, ha egy fejben az igazság kalapál a lezárult nyelv mögött.” Ez igen kemény (a *Széchenyi* és a *Galilei* hangja). Az átdolgozott – s 1962-ben itt, a Kortársban megjelent – változatban viszont szembeszökő a szelíd megbékélési szándék. A tanár úr a darab végén rosszul lesz, ám nyugtatgatja a kórházigazgatót, a guta nem fogja megütni: „legalább fél évig nem szabad megütnie [...] Amíg nem látom, hogy a visszatért jókedv, ami most van bennem, át tudja-e sütni a ködöt, melybe ez az utazás vitt.” (Mindazonáltal máig nehezen érthető, hogy Királyon kívül senki nem vette észre vagy nem merte észrevenni, nem tette szóvá, hogy az ebben a Kortárs-beli szövegben is megjelenő, a színpadon is elhangzó „emelkedő nemzet” metafora Némethnek az 1956. november 2-án az Irodalmi Újságban megjelent, a forradalom erkölcsét magasztaló *Emelkedő nemzet* című cikkét idézi. (Király persze észrevette a nyilvánvaló utalást, ám ő a kora kádári világra, időszakra vonatkoztatta. S ez idő tájt még közölni akarta a Kortársban az Aczél György kérésére 1962-ben írt *Ha én miniszter lennék. Levél egy kultúrpolitikushoz* című terjedelmes Németh-esszé is – amely kicsengésében sokat rejt *Az utazás* szelleméből –, ehelyett azonban ez a Németh-írás huszonnégy esztendeig pihent Aczél legendás kéziratgyűjteményében. Emiatt – is – csak kisebb cikket tudott közölni lapjában Némethről.) Király egyébként napirenden tartja *Az utazás* sorsát és témáját: Hermann István egyik színházi szemléjében is szó esik róla (1962/8), majd Osváth Béla kritikáját közli a szegedi bemutatóról (1962/11).

A Kortárs 1962-es évfolyamának fontos és értékes sorozata volt még Vas István *Nehéz szerelem. A líra regénye* című önéletrajzi esszesorozata (1962/7–10).

Kevésbé volt emelkedett a két „szomszédvár” (a Kortárs és az Új Írás) összezőrdülése Csák Gyula *Mélytengeri áramlás* című irodalmi szociográfiája (Új Írás, 1962/5) miatt vagy ürügyén. A Kortársban (*A mélytenger és áramlásai*, 1962/8). Márkus István írt bíráló elemzést (Csák Gyula csupán az igazság egyes részeit tárja az olvasó elé), mire az Új Írásban Lengyel József válaszolt, s védte meg Csákot (*Miért támadják a „Mélytengeri áramlás”-t?*, 1962/9). Lengyel (egyébként gyöngye és széteső) írásában arra hivatkozik, hogy Csák Gyula szociográfiáját „szenvedélyes igazságkeresés” jellemzi, s hogy ez „kommunista attitűd”. Az őt bírálók magatartása viszont túlmutat az irodalmi ügyeken. Király elveszti a nyugalmát: az októberi Kortárs-számban közlésezi tiltakozását (*Nyilatkozat személyes ügyben*), ráadásul közreadja Mocsár Gábor Csákot és Lengyelt bíráló cikkét is. Ez a fölerősített Király-tiltakozás láthatóan mélyebbről jött: kissé hisztérikus hangot üt meg önéleplező módon. Lengyel Józsefet (s nyilván az Új Írás szerkesztőjét) kioktató módon leckézteti (bár a nevüket le sem írja). Súlyos a vád: Lengyel szerint ugyanis a Kortárs Csák Gyula „állampolgári becsületét” sértette meg. Ráadásul Márkus (és a Kortárs) máshol Sarkadi Imre becsületét is gyalázta (*A szökevényről*, 1962/7). Végül – írja Lengyel József –, és ez a passzus a legsúlyosabb, Király idézi is: „nem lehet »balosan« diadalra vinni azt, ami »jobbosan« egyszer már megbukott”. Király az ő szokásos szerkesztői etikai szempontjai mellé élesebb kitétel is elhelyez. „Vannak vádak és feltételezések – írja –, melyek ellen szégyen még a védekezés is. S az Új Írás cikkének végső megjegyzései ilyenek. Kár, hogy ezek az elkedvetlenítő kitételek egy irodalmi folyóirat hasábjain megjelenhettek.”

Ezt a zavarodottságot észre is veszik a szomszédban Pándiék, s szerkesztőségi cikkben közlik, hogy Lengyel József vitacikke kizárólag a vitát elindító Márkus István-bírálatot sérelmezte, s nem a Kortársat vagy annak felelős szerkesztőjét bírálta (*Néhány megjegyzés elvi ügyben*, Új Írás, 1962/11). Miközben az egyel korábbi, az októberi számukban – szinte komikus színezetben – *köszöntik* az öt-éves Kortársat („A nehéz körülmények, súlyos eszmei harcok idején indult folyóirat jelentősen hozzájárult irodalmunk szocialista bázisának megszilárdításához, szellemi életünk szocialista konszolidációjához. Kívánunk ezen az évfordulón további sikeres munkát testvérbarátunknak...” stb.). S teszi mindezt a fölényes magabiztossággal az Új Írás, hogy – versengve a Kortárral – számos kitűnő művet közöl úgyszólván sorozatban. (Mellesleg Király is adott írásokat – tán a barátság látszatát is keltve – az Új Írásnak.)

Király István a szerkesztőség élén egy darabig állja a sarat (bár a hangulata, szerkesztői kedve egyáltalán nem rózsás), igyekszik tartani a lap színvonalát, s állandóan féltékeny az Új Írásra. Érdemes

megemlítenünk néhány – nem is oly kevés – figyelemre méltó, sőt néhány kitűnő alkotást a Kortárs 1963-as évfolyamából. Például Pilinszky János: *Nagyvárosi ikonok*, Csoóri Sándor: *Tudósítás a toronyból*, Illyé Gyula: *Malom a Sédén*, Németh László: *Gandhi halála* (nem kevés bonyodalommal), Galambos Lajos: *Szent János fejevétele* s a legfontosabb, legnagyobb szerkesztői fogás: Sánta Ferenc *Húsz óras riportja*, azaz a *Húsz óra*.

Ezekkel a kiemelkedő, de legalábbis értékes vagy érdekes művekkel azonban nem lehetett pálástolni a Kortárs lassú hanyatlását. Király bizonytalan és ideges, nem csoda: állandóan leckéztetik. Fönről is, oldalról is. Nagy szerkesztői hibákat is elkövet persze. A legnagyobb az, hogy nem meri közölni a korszak egyik legnagyobb (mindmáig friss) irodalmi alkotásának, a *Rozsdatemető*nek egy részletét. (Igaz, izgalmas „disputát” szervez róla a lapban [1963/6], de már késő.) Közli viszont Karinthy Ferenc fölöttébb bizarr novelláját (*Aranyidő*), amelyet az éber Népszabadság (Tamás István) glosszáz meg (*Történelmi ágyrajáró*, 1963. febr. 17.) – megszégyenítő módon. A Népszabadság szerint arról van szó a novellában, hogy 1944–45 fordulóján, az ostrom heteiben „egy üldözött kis ügynök azzal menti meg az életét, hogy minden útjába kerülő nővel azonnal szexuális kapcsolatot létesít”. S következik Király bunkózása a kis cikkben: „még különösebb és bizarrabb az a szerkesztői »koncepció«, amely ezt az írást leközelítte”. Király István, a felelős szerkesztő a Kortárs márciusi számában válaszol a bírálatra a reá oly jellemző körítéssel (*Néhány szó a szerkesztői „koncepcióról”*). Rögzíti, hogy ha valaki „a párt megbízásából s kommunistaként dolgozik egy területen”, kell, hogy legyen „koncepciója”, kell, hogy „a párttól kidolgozott általános elveket” a maga munkájában alkalmazza. Nem mulasztja el megemlíteni az MSZMP VIII. kongresszusa határozatát a kultúra kérdéseiről, s ennek fényében világítja meg a Karinthy-novella valódi mondanivalóját. Ez pedig nem más, mint gunyoros-ironikus megmutatása annak az erkölcsi nihilnek, „ami ezt a katasztrófát előidézte: az úri Magyarország Walpurgisnachtját kívánta megjeleníteni az író”. Egyoldalú ugyan ez az ábrázolás – folytatja Király –: hiányzik belőle az emberarcú világ (Karinthy írói világképéről ugyanabban a számban hoztak bíráló értékelést Hermann Istvántól), ám jó szándékú, becsületes, közölhető írás.

Király 1963 elejétől naplójában folyamatosan számvetést készít a szerkesztőségi bonyodalmakról. Egy év telt el a Kortárssal, írja (január 17-én), „s felfakad bennem minden keserűség, elégedetlenség. Ady-könyvemem kellene dolgoznom. De inkább írok, számvetést teszek. Miben látod egyéves munkád csömörét, eredménytelenségét? A lap vegetál, változatlanul második helyen áll, nem sikerült kiküzdenie a vezető szerepet. Az Új Írás példányszámban s tekintélyben is előtte jár.” Pár nap múlva: „Állandóan a lap foglalkoztat. Ideges, nyugtalan vagyok. 1.) Nem tudom mennyi a példányszámunk, de a város valamennyi standján ott lóg a lap. 2.) Aczél felhív: kikelt a Kiss Dénes-vers miatt [*Szent düh*, 1963/1]: a huliganizmus dicsérete.” Ismét egy hét múlva személyesen Aczélnál. „A Karinthy-közlés miatt dühroham benne. »Meg foglak támadni nyilvánosan.« Fő érve: emberi tragédiákon viccelődni – ez rohadtság, cinizmus; meggyalázza a nemzeti tragédiát. – Nem tudtam visszavágni: természetes, hogy az első nyilvános támadást mi kell hogy kapjuk. »Az Új Írás tehet akármit«, »házi« dorgálást kap; mi egyszer tévedünk: rögtön jön a nyilvános bírálat – felülről.” S Aczél bírál mást is: például a *Rozsdatemető*-részlet nem közlését, a Németh-darab, *Az utazás* kritika nélküli elfogadását, a 60. születésnapjára Illyés-évforduló összeállítását stb. Mindeközben saját kedves írói is neheztelnek Királyra: Németh László a Gandhi-dráma tortúrája miatt van összetörve („Nem akar többé közölni semmit.”), Galambos Lajos és felesége jobb szeretné, ha nem Király írna a *Szent János fejevétele*ről. („Félnek tőle, hogy szeretetemmel kompromittálom őket. – Ez viszont borzasztó. Itt valami jóvátehetetlenül eltört” – írja Király.) S ez a Galambos-incidens mélyen érinti. 1963. szeptember 9-én ekként vall naplójában. „A Galambos-ügy többet foglalkoztat, mint kellene. Sok mindent megvilágít ez az ügy. 1) Oszlatja hitedet képzel »súlyodról«. Nincs immáron »súlyod«. Nincs jelentőség. Lejáratad ismételtlen magad. Nincs tekintélyed. 2) Ennek során meginog az ön-bizalmad. 3) A szerkesztői munka céltalanságát mutatja ez az ügy. Értelmetlen munka ez. Ideje ismét előlről kezdeni az életedet.”

S – ennek megfelelően – megkezdte a visszavonulást. 1963 szeptemberében Aczélnak jelzi a stábum visszaadásának szándékát. Aczél nem marasztalja. Király Simon Istvánra, kedvelt famulusára bízna a Kortársat. Simon nem szabódik, nem kéreti magát. További zűrök: újabb támadás a Népszabadságban (1963. szept. 15.) Márkus István egy másik közölt cikke (*A „két műveltség” vitájához*, 1963/9) miatt; írók (Vas István, Goda Gábor) tiltakozása egy-egy őket érintő írás miatt; ráadásul Illyés is neheztel. Azaz Király István mint felelős szerkesztő helyzete minden szempontból és minden szinten immár

tarthatatlanná vált. A *Naplóban* így ír erről: „Ideje pontot tenni az ügy végére. Másfél év alatt sikerült magad lejáratni. Tanulság: a) Látnod kell, hogy a király meztelen. b) Látnod kell, hogy nincs egy olyan írói csoport, melynek szüksége lenne rád. Céltalan a munkád. Fejezd tehát be.” Kéri fölmentését. Aczélnál is. De még mindig nem hivatalosan. S az ügyintézők egy darabig csak hümmögnek.

1963. október 4-én délután 6 órakor végül befut Aczél telefonja. „Mondom: töprengek – Aczél: nincs neked mit töprengened (tehát: eldöntött dolog, formalitás).” De még a vége utánra is maradt a ledorongolásból: a novemberi számban jelent meg ugyanis Tóbiás Áron interjúja Fülep Lajossal Csontváryról (*Csontváryról – hangszalagon*), amely már a kegyelemdőfést és egy időn túli megrovást jelentett.

Király István 1963. november 21-én több hétre a Szovjetunióba utazott. A Kortárs új főszerkesztője Simon István lett.

